Liliana Agache

CÂTEVA OBSERVAȚII REFERITOARE LA ADAPTAREA MORFOLOGICĂ A CUVINTELOR DE PROVENIENȚĂ MAGHIARĂ, CU CIRCULAȚIE ÎN LIMBA VECHE[1]

Influența limbii maghiare asupra limbii române în perioada veche a fost deosebit de însemnată, fiind favorizată de un complex de factori politici, juridico-administrativi şi socio-culturali. La început, contaminarea s-a produs regional, extinzându-se treptat şi asupra graiurilor româneşti nord-vestice şi estice, precum şi asupra unor zone din sudul țării. Pătrunderea termenilor maghiari s-a produs prin contactul dintre limbi şi s-a impus în special pe cale cultă. Contactul cu limba maghiară şi-a lăsat amprenta cu precădere asupra lexicului românesc, producând efecte, însă, şi în domeniul morfologic (Pál 2014, 331).

Despre o influență maghiară asupra limbii române, în general, se poate vorbi încă din secolele X-XI, însă, din secolul al XVI-lea, aceasta se manifestă şi pe cale literară, odată cu primele traduceri, numărul lor crescând considerabil în secolul al XVII-lea, odată cu literatura religioasă de inspirație calvină. Afirmația: „după slavă, cea de-a doua limbă pusă la contribuție de traducătorii români a fost maghiara" (Gheție, Mareş 1985, 416) confirmă importanța acestei influențe care a oferit câteva modele traducătorilor români. De semnalat, pentru secolul al XVII-lea, sunt catehismele, psalmii versificați şi alte lucrări religioase de sorginte calvină: *Sicriul de aur, Cărare pe scurt;* cf. şi *Pânea pruncilor* (1702), tradusă după un original maghiar catolic.

Raporturile lingvistice româno-maghiare au fost mai intense în Ardeal, comparativ cu celelalte țări româneşti, aflate, în special sub influența slavă. Cele mai clare urme ale influenței maghiare sunt evidente la granițele nord-vestice ale țării, în special în regiunea bănățean-hunedoreană şi crişean-maramureşeană.

Adaptarea la sistemul morfologic al limbii române nu se realizează numai în plan gramatical, ci angajează fonetismul şi conținutul semantic al cuvintelor.

În cazul morfologiei, nu avem a face cu un proces de adaptare de durată, ci cu o încadrare realizată brusc şi cu oscilații, cu variante puține.

Cele câteva transformări vizează mai ales clasa nominală şi pe cea verbală. Se referă la încadrarea substantivelor sau a verbelor sub presiunea sistemului morfologic românesc care a impus declinării I (prin substantive terminate în -ă) şi conjugării a IV-a (verbe în -ui) româneşti, elemente noi. Dintre acestea, cele mai

[1] Exemplele folosite sunt desprinse din texte aparținând secolelor XVI-XVIII. Pentru economia lucrării, am renunțat la expunerea lor contextuală.

LR, LXVI, nr. 3, p. 297–300, Bucureşti, 2017

BDD-A27830 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:14:49 UTC)

evidente sunt: creşterea numărului de substantive pentru toate cele trei genuri, îmbogăţirea limbii vechi cu o serie de adverbe şi locuţiuni adverbiale de origine maghiară: *batăr* „cel puţin", „totuşi", „deşi", *de/în alean* „împotrivă", *de biu* „destul", *fără samă* „fără număr". Adăugăm locuţiuni prepoziţionale: *de-aleanul, în aleanul* şi interjecţia *ni* „ei!, hai! fie!" (Pál 2014, 326).

Cele mai multe împrumuturi maghiare sunt substantive, adjective, dar şi verbe (Densusianu, ILR, II, 164). Dintre acestea, unele se substantivizează: adjectivele: *beteag, viteaz*, *alnic* sau verbele la infinitivul lung: *beseduire, lăcuire*. Sunt semnalate adjective participiale: *adevăsit, chinuit, făgăduit*, *nebintătuit*, dar şi adjective care se întrebuinţează cu valoare adverbială: *izeclean.* Participiile cunosc o întrebuinţare substantivală: *amistuită, beseduit, biruită, lăcuită* (Pál 2014, 327).

În general, adaptarea morfologică se realizează prin încadrarea împrumuturilor maghiare în categoriile gramaticale specifice limbii române. În cazul substantivelor se aleg foneme tematice româneşti care determină şi încadrarea într-unul dintre genurile limbii şi influenţează desinenţele pe care le primesc, fiind introduse într-una dintre cele trei declinări, dat fiind că maghiara nu cunoaşte declinarea.

Verbul

Verbele sunt încadrate într-una dintre conjugările româneşti, pe baza complexului sonor final al acestora. Ele se înscriu în paradigma conjugării a IV-a româneşti, faţă de maghiară care nu cunoaşte conjugarea diferenţiată pe baza formei de infinitiv.

În general, verbele de origine maghiară sunt formaţii pe terenul limbii române, cu sufixul *-i*, respectiv, *-ui*, iar încadrarea lor în paradigmele existente s-a făcut pe baza terminaţiei la infinitiv.

Substantivul

Faţă de maghiară, unde armonia vocalică impune folosirea unui anumit sufix, în română, armonia consonantică determină categoria de teme în care se integrează împrumuturile. De exemplu, în *mesterség* alipirea sufixului este dirijată de procesul de asimilare vocalică centrifugă dinspre temă spre afix, iar în română, *-şug* se datorează unui proces de asimilare consonantică centripetă, dinspre afix spre temă (Pál 2014, 329).

Substantivele maghiare, pentru a se integra în oricare categorie de teme specifice limbii române, îşi adaptează sau îşi substituie ultimele foneme tematice.

Confuzii apar în cazul în care fonemele tematice ale etimonului se aseamănă cu cele din română. Astfel, există situaţii în care împrumuturile cu consoane etimologice muiate se confundă cu tema pluralului românesc. De exemplu, magh. *bakancs* > rom. *bocanci,* magh. *jobbágy* > rom. *iobagi*, creându-se corelativul dur singular *bocanc, iobag* (Kis 1975, 64–65; Pál 2014, 330).

În lipsa consoanelor tematice specifice şi a desinenţelor diferenţiate, anumite cuvinte s-au încadrat, potrivit factorilor semantici şi semului *inanimat*, în categoria

BDD-A27830 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:14:49 UTC)

substantivelor neutre. În categoria substantivelor neutre se remarcă şi o varietate de consoane tematice româneşti, având ca reper diferite combinaţii ale consoanelor tematice ale singularului cu cele ale pluralului. De exemplu, opoziția rotunjit-nerotunjit, în cazul consoanelor dure o întâlnim la substantive ca: *bir-biruri, aldămaş-aldămaşuri, alean-aleanuri, chin-chinuri, chip-chipuri, iosag-iosaguri, lăcaş-lăcaşuri, neam-neamuri, sălaş-sălaşuri*.

Adoptarea unor substantive la un gen sau altul, determinată de factori semantici, se manifestă şi în cazul genului natural care a impus încadrarea unor împrumuturi la masculin: *aprod, ban, chezaş, dorobanț, haiduc, răzeş, şoim, tâlhar, uriaş.* Pe de altă parte, în cazul substantivelor de genul masculin, se remarcă opoziția: consoană dură la singular – consoană muiată sau palatală la plural: *hotar-hotare, oraş-oraşe, pochiolat-pochiolate, răvaş-răvaşe, sălaş-sălaşe*.

Substantivele feminine de origine maghiară au teme terminate în consoană dură la singular şi în consoană muiată la plural: *bardă-bărzi, ciurdă-ciurde, gazdă-gazde, holdă-holde, jimblă-jimble, naşfă-naşfe, pildă-pilde, talpă-tălpi.*

Stabilirea genului şi a desinențelor pe care le pot primi substantivele de origine maghiară depinde de aspectul fonetic al împrumutului, de natura consonantică sau vocalică a temelor substantivale. Mai mult, adaptările sunt influențate şi de aspectul sintactic, când etimonul se desprinde dintr-o sintagmă a limbii maghiare şi împrumutul este introdus într-o sintagmă a limbii române (Kis 1975, 114–152). Multe substantive de origine maghiară s-au încadrat printre neutre: *aldămaş, alean, bir, chin, chip, fel, giulgi, gând, heleşteu, hotar, lăcaş, mertic, meşterşug, neam, oraş, răvaş, sălaş, sicriu, şireag, tar, uric, vicleşug.* Dintre masculine, semnalăm: *aprod, ban, beteag, bumb, chezaş, dorobanț, florint, pârcălab, pârgar, răzeş, săcui, şoim, şpan, uriaş,* iar feminine sunt: *bardă, dijmă, gazdă, holdă, lipie, majă, marhă, pildă, seamă, talpă* (Pál 2014, 331).

În concluzie, în procesul adaptării morfologice nu se remarcă transformări spectaculoase, problemele ridicate fiind relativ uşor solubile. Substantivele de origine maghiară, lipsite de orice gen s-au adaptat sistemului morfologic românesc, înscriindu-se într-unul dintre genurile substantivelor româneşti, în timp ce verbele s-au încadrat în paradigmele existente pe baza terminației la infinitiv. Celelalte clase morfologice în care se înscriu împrumuturile maghiare nu ridică probleme de încadrare morfologică.

BIBLIOGRAFIE

Bogrea, V., *Elemente ungureşti*, în DR, 1920–1921, p. 269–272.
Breban, V., *Note despre influența maghiară asupra limbii române*, în CL, III, 1958, p. 219–225.
Béla, Kelemen, 1971, *Unele aspecte ale împrumuturilor maghiare în limba română*, în CL, XVI, 1971, p. 17–27.
Densusianu, O., *Istoria limbii române*, vol. I–II, Editura Ştiințifică, 1961.
Gheție, Ion; Mareş, Alexandru, *Originile scrisului în limba română*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1985.

BDD-A27830 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:14:49 UTC)

Kis, Emese, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morphologic al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.
Pál, Enikő, *Influența limbii maghiare asupra limbii române. Perioada veche.* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2014.

DES OBSERVATIONS CONCERNANT L'ADAPTATION MORPHOLOGIQUE POUR QUELQUES MOTS D'ORIGINE HONGROISE, UTILISÉS DANS LA LANGUE ANCIENNE

(Resumé)

Au processus de l'adaptation morphologique, on ne remarque pas de modifications importantes. Les classes qui ont supporté quelques transformations sont les noms et les verbes.

Cuvinte-cheie: adaptare morfologică, influenţă maghiară, verb, substantiv, română veche.

Mots-clés: adaptation morphologique, l'influence hongroise, verbe, nom, roumain ancien.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti"
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A27830 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 00:14:49 UTC)